

Бібліографія: Гураль Р.И., Гураль-Сверлова Н.В. Річкова дрейсена *Dreissena polymorpha* (Bivalvia, Dreissenidae) на Волинському Поліссі // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Л.Українки. – 2008. – № 3. – С. 125-128.

УДК 594.1

Гураль Р.И.

молодший науковий співробітник відділу проблем антропоізації природних екосистем Державного природознавчого музею НАН України

Гураль-Сверлова Н.В.

к.б.н., старший науковий співробітник відділу проблем антропоізації природних екосистем Державного природознавчого музею НАН України

Річкова дрейсена *Dreissena polymorpha* (Bivalvia, Dreissenidae) на Волинському Поліссі

Роботу виконано у відділі проблем антропоізації Державного природознавчого музею НАН України

Проаналізовано перші знахідки *D. polymorpha* у водоймах Волинського Полісся (початок XXI ст.). Описано деякі конхологічні особливості молюсків з оз. Світязь (Шацькі озера).

Ключові слова: прісноводні молюски, *Dreissena*, Полісся, Україна.

Gural R.I., Gural-Sverlova N.V. Zebra mussel *Dreissena polymorpha* (Bivalvia, Dreissenidae) in Volhynian Polesse. The first finds of *D. polymorpha* in the water bodies of Volhynian Polesse (beginning XXI century) were analysed. The certain conchological peculiarities of the molluscs from the lake Svityaz (Shatsk lakes) were described.

Key words: freshwater molluscs, *Dreissena*, Polesse, Ukraine.

Ареал річкової дрейсени *Dreissena polymorpha* (Pal.), обмежений спочатку басейнами Чорного, Азовського, Каспійського та Аральського морів, протягом

XIX и XX ст. суттєво розширився. Зараз вона зустрічається у водоймах більшості європейських країн, Малої Азії, західного Казахстану і навіть Північної Америки [2]. Проте на території Волинського, або Західного Полісся *D. polymorpha* була відмічена лише на початку XXI ст. При цьому майже одночасно були зроблені знахідки даного виду в двох озерах, відділених одне від одного на 85 км.

На жаль, автори першого повідомлення [8] обмежилися констатацією самого факту знахідки *D. polymorpha* на Волинському Поліссі та припущенням, що даний вид міг потрапити сюди з території Білорусі. Враховуючи високу швидкість заселення дрейсенами нових територій [2] та їх вплив на стан озерних екосистем [3], значну мінливість форми та забарвлення мушель [6; 7], яка залежить від географічного положення конкретних популяцій [6] та екологічних умов заселених ними водойм, необхідно детальніше проаналізувати початкову стадію їх проникнення в озерні екосистеми Волинського Полісся, зокрема, в озера Шацької групи, де *D. polymorpha* була вперше виявлена авторами статті.

Матеріал і методи

У роботі були використані літературні дані щодо видового складу прісноводної малакофауни Волинського Полісся і прилеглих територій Білоруського Полісся в першій половині XX ст. [5; 10] і на початку XXI ст. [8], а також матеріали, зібрані авторами статті в травні 2007 р. в оз. Світязь, розташованому в околицях с. Світязь Любомльського р-ну Волинської обл., та передані на зберігання до малакологічного фонду Державного природознавчого музею НАН України (інвентарний № В558; 44 стулки).

Результати та обговорення

У 2003-2004 рр. група спеціалістів Житомирського державного університету дослідила видовий склад прісноводних молюсків 33 найбільших озер Волині [8]. В оз. Білому, розташованому на межі з Білоруссю в околицях с. Невір Любешівського р-ну Волинської обл. (рис. 1), серед 11 видів червононогих і

двостулкових молюсків була виявлена *D. polymorpha*. Згідно з роботою Ю.Полянського [5], у першій половині минулого століття в оз. Білому і розташованих поруч з ним оз. Волянському та оз. Святому зустрічалися представники лише двох родин двостулкових молюсків – Unionidae і Sphaeriidae. У той самий період часу *D. polymorpha* була виявлена в околицях білоруського міста Пінська [10], розташованого приблизно в 75 км на північний схід від оз. Біле (рис. 1). Унаслідок меліораційних робіт оз. Біле ще в XIX ст. було з'єднане з Дніпровсько-Бузьким каналом, що проходить на території Білорусі, а через оз. Волянське – з р. Прип'ять [5]. Таким чином, *D. polymorpha*, дійсно, могла потрапити до оз. Білого з території Білорусі [8].

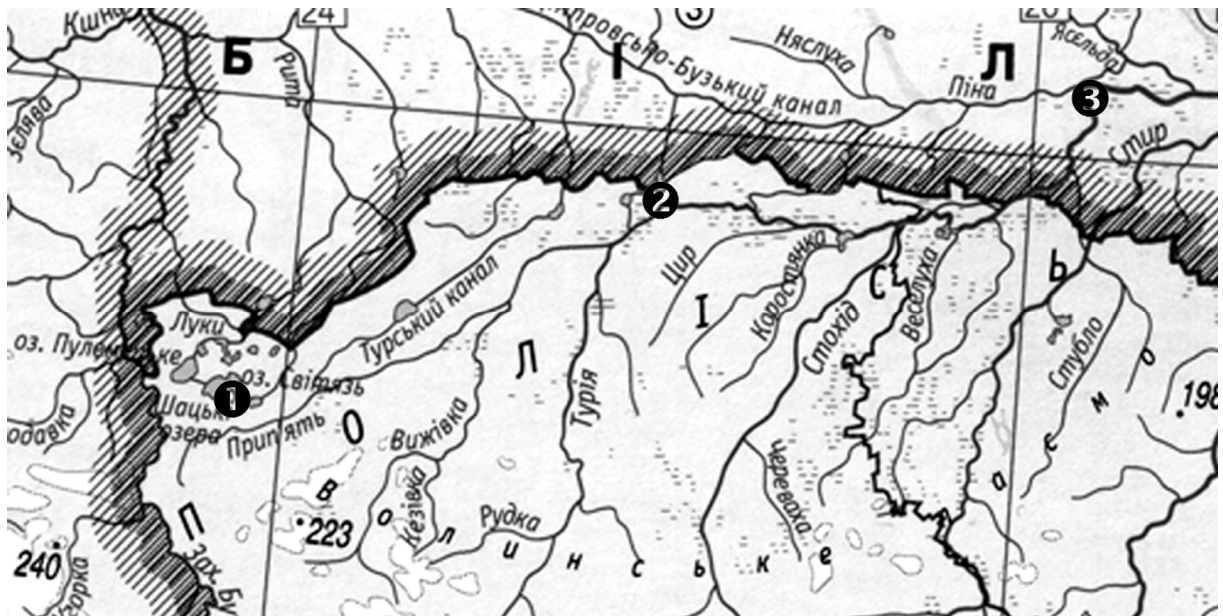

Рис. 1. Місця знахідок *D. polymorpha* на Волинському Поліссі (1, 2) та прилеглих ділянках Білоруського Полісся (3), за особистими зборами та літературними даними [8, 10].

Цікаво, що під час дослідження житомирськими малакологами 9 озер Шацької групи, серед яких й найбільшого оз. Світязь, *D. polymorpha* виявлена не була. Проте авторами статті в травні 2007 р. у прибережній зоні південної частини

оз. Світязь (на околиці с. Світязь) були виявлені не прикріплені до субстрату друзи, утворені порожніми мушлями та живими особинами *D. polymorpha*. Очевидно, вони були вимиті з ділянок з більш придатною для *D. polymorpha* структурою дна (оз. Світязь має карстове походження, у місцях карстових западин його дно представлено мергелями та вапняками; на решті ділянок – сапропелем, піщаними та глинистими відкладами).

Шлях проникнення *D. polymorpha* до оз. Світязь не є цілком зрозумілим. Дане озеро пов'язане каналами з деякими іншими озерами Шацької групи, особливо з розташованим на північ від нього оз. Луки, а також з верхів'ям р. Прип'ять. А загалом Шацькі озера поєднані системою каналів як з Прип'яттю, так й з басейном Західного Бугу.

Аналіз особливостей заселення *D. polymorpha* білоруських озер [3] показав, що дрейсени надають перевагу водоймам з більшою мінералізацією води. Вони мешкають у озерах, де загальна мінералізація перевищує 150 мг/л, вміст гідрокарбонатів – 100 мг/л, кальцію – 15 мг/л. Середні значення цих показників склали в оз. Світязь у літній період 2000-2001 рр. відповідно 252, 99 и 34 мг/л [4]. А загалом гідрохімічні показники 6 з 8 найбільших водойм Шацької групи сприяють розвитку популяції *D. polymorpha*.

За літературними даними, довжина мушель *D. polymorpha* може досягати 40 або навіть 50 мм; хоча найбільші молюски зустрічаються у річках [1]. Зібрані нами екземпляри були значно дрібнішими: їх довжина коливалася від 17 до 29 мм. Характерна для *D. polymorpha* та інших представників роду *Dreissena* велика мінливість форми мушлі була достатньо добре представлена навіть у відносно невеликій дослідженій вибірці з оз. Світязь. Серед стулок, показаних на рисунку 2, найтиповішу для *D. polymorpha* форму [7] має Е. За О.О.Протасовим [6; 7], у більшості мушель *D. polymorpha* в різних частинах видового ареалу відношення довжини мушлі до її висоти коливається від 1,5 до 2; нижчі або вищі мушлі зустрічаються відносно рідко. Наприклад, у р. Дніпро поблизу м. Українка Київської обл. їх сумарна частка становила лише 15% [6]. А в зібраній нами

вибірці переважали саме відносно низькі мушлі, довжина яких більш ніж удвічі перевищувала висоту.

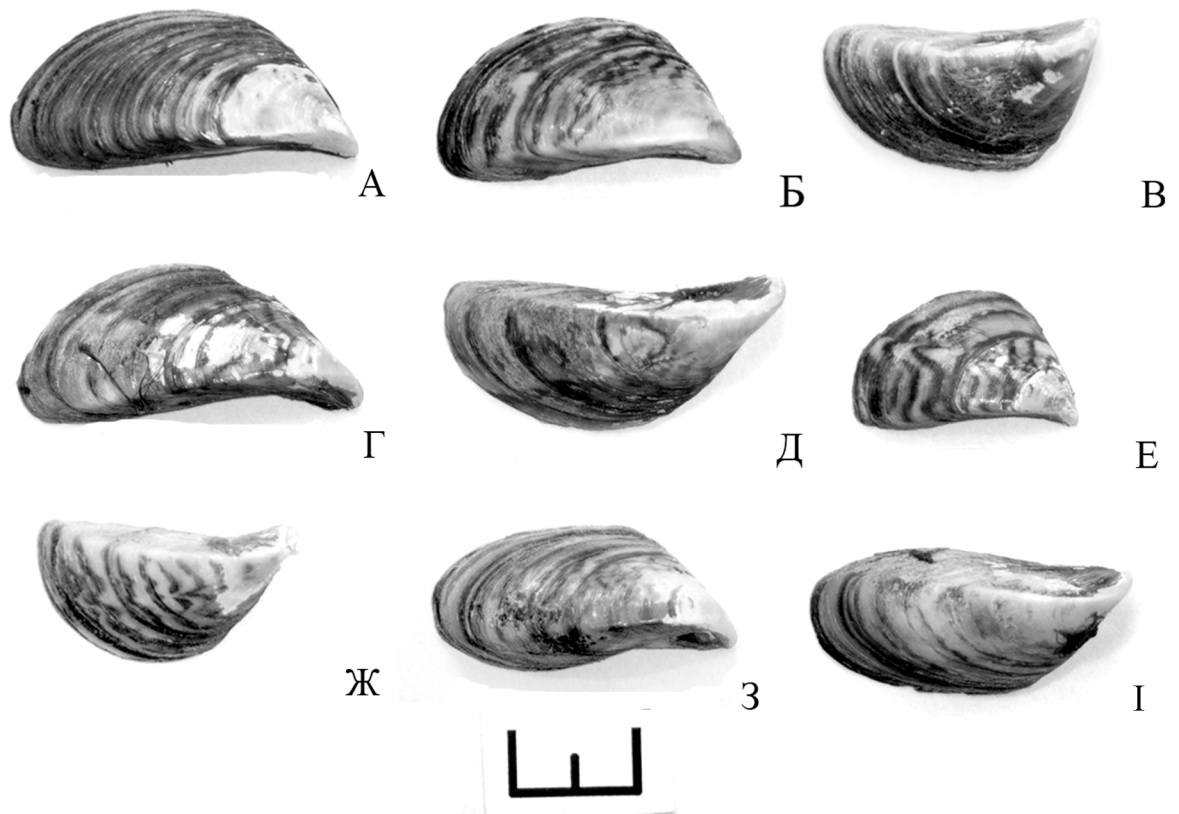

Рис. 2. Мінливість мушель *D. polymorpha* з оз. Світязь. Масштабна лінійка 10 мм.

Крім видовженої форми для багатьох мушель з оз. Світязь була характерна деяка згладженість спинного краю стулок, який у типовому випадку утворює добре помітний тупий кут у передній половині мушлі не лише у *D. polymorpha*, але також в іншого прісноводного виду дрейсен, що зустрічається на території України – *Dreissena bugensis* (Andr.). Хоча для *D. polymorpha*, на відміну від *D. bugensis*, характерна сплюснена або увігнута черевна поверхня мушлі [9], у дрейсен з оз. Світязь в окремих випадках ця поверхня була дещо опуклою в центральній і задній частині стулок (рис. 2, 3, І), тому чітко виражений кіль не

завжди проходив паралельно черевному краю стулки (рис. 2, 3), а задня частина мушлі виглядала плавно заокругленою, а не скошеною до черевного краю.

Невеликий об'єм вибірки та значна "потертість" деяких стулок не дають змоги кількісно проаналізувати фенетичну структуру популяції *D. polymorpha* в оз. Світязь. У більшості випадків рисунок був представлений поперечними темними дугами. Рідше вони утворювали неправильні згладжені або різкі вигини (рис. 2, Б, Е, Ж). Переважання дугоподібного елемента рисунку над хвилеподібним характерно, загалом, для більшості європейських популяцій *D. polymorpha*, за винятком найбільш північних [6].

Висновки

Таким чином, на початку ХХІ ст. *D. polymorpha* вперше зафіксована на території Волинського Полісся. Враховуючи екологію виду і добре розвинену меліораційну систему, що з'єднує багато волинських озер, серед яких й озера Шацької групи, дані знахідки можна розглядати як початковий етап ширшого заселення *D. polymorpha* озерних екосистем цієї фізико-географічної області України. Багато мушель, зібраних в оз. Світязь, відрізнялися від типових мушель *D. polymorpha* дещо більш видовженою (низькою) формою та більш згладженими обрисами стулок. Процес заселення дрейсенами волинських озер і можливі морфологічні адаптації молюсків до місцевих умов заслуговують детальнішого вивчення.

Література

1. Жадин В.И. Моллюски пресных и солоноватых вод СССР. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – 376 с. – (Определители по фауне СССР, издаваемые Зоологическим институтом АН СССР; Вып. 46.)
2. Жукинський В.Н., Харченко Т.А., Лященко А.В. Адвентивні види і змінення ареалів аборигенних гідробіонтів в поверхневих водних

- объектах Украины. Сообщение 1. Водные беспозвоночные // Гидробиол. журн. – 2006. – Т. 42, № 6. – С. 3-21.
3. Каратаев А.Ю., Бурлакова Л.Е. Роль дрейссены в озерных экосистемах // Экология. – 1995. – № 3. – С. 232-236.
  4. Морозова А.А. Основные тенденции изменения качества воды озерных систем Шацкого национального природного парка // Гидробиол. журн. – 2006. – Т. 42, № 4. – С. 111-118.
  5. Полянський Ю. Матеріали до пізнання малякофавни західнього Полісся // Зб. фізіограф. коміс. – Львів: Друкарня Наук. т-ва ім. Шевченка. – 1932. – Вип. 4-5. – С. 83-100.
  6. Протасов А.А. Изменчивость признаков рисунка, скульптуры и формы раковин *Dreissena polymorpha* в европейской и северо-американской частях современного ареала // Вестн. зоологии. – 2000. – Т. 34, вып. 6. – С. 57-64.
  7. Протасов А.А., Горпинчук Е.В. О фенотипической структуре популяций *Dreissena polymorpha* (Pall.) // Гидробиол. журн. – 1997. – Т. 33, № 2. – С. 21-32.
  8. Стадниченко А.П., Мельниченко Р.К., Уваєва О.І., Павлюченко О.В. Біорізноманіття прісноводних молюсків Волинських озер // Биоразнообразие и роль животных в экосистемах: Матер. IV Междунар. научн. конф. – Днепропетровск: Изд-во ДНУ, 2007. – С. 115-117.
  9. Старобогатов Я.И., Прозорова Л.А., Богатов В.В., Саенко Е.М. Моллюски // Определитель пресноводных беспозвоночных России и сопредельных территорий / Под общ. ред. С.Я.Цалолихина. Т. 6. Моллюски, Полихеты, Немертины. – СПб: Наука, 2004. – С. 9-491.
  10. Adamowicz J. Materiały do fauny mięczaków (Mollusca) Polesia // Fragm. Faun. Mus. Zool. Polon. – 1939. – Т. 4, N 3. – S. 13-89.

79008, м. Львів, вул. Театральна, 18, Державний природознавчий музей НАНУ
e-mail: gural@museum.lviv.net